

АНОТАЦІЯ

Чуриков Є. С. Еволюція виконавської техніки в контексті розвитку валторнового мистецтва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата мистецтвознавства) за спеціальністю 17.00.03 «Музичне мистецтво». – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Старобільськ, 2021.

У дисертації наведено результати теоретичного узагальнення сутності валторнової виконавської техніки та її еволюції у процесі історичного розвитку валторни та мистецтва гри на ній.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення виконавської техніки у валторновому мистецтві з точки зору її сутнісних, функціональних і організаційно-структурних властивостей. Не менш важливим є також усвідомлення закономірностей еволюційного розвитку елементів виконавської техніки як системи у валторновому мистецтві, трансформаційні зміни яких відбувалися в тісному зв'язку з процесом становлення та еволюції її конструктивно-органологічних параметрів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* в українському музикознавстві комплексно теоретизовано сутність валторнової виконавської техніки та досліджено її еволюцію в процесі конструктивно-художнього розвитку інструмента, завдяки чому: досліджено сутність поняття «виконавська техніка музиканта-інструменталіста» та запропоновано модель її системної організації; розкрито специфіку і структуру виконавської техніки у валторновому мистецтві; здійснено аналіз і розроблено класифікацію виконавських прийомів як ключового компонента системи валторнової виконавської техніки; розроблено періодизацію еволюційного розвитку валторни у взаємозв'язку трансформаційних змін її органологічних й художньо-виражальних властивостей; простежено процес становлення і розвитку елементів виконавської техніки у валторновому мистецтві в

контексті конструктивної еволюції інструмента; охарактеризовано музичну творчість, мистецькі досягнення і стильові риси виконавства провідних валторністів світу (Радека Баборака, Джеффа Брайана, Радована Влатковича та Валентина Марухна) як відображення художнього результату еволюції виконавської техніки у сучасному валторновому мистецтві. *Уточнено:* інформацію щодо процесу конструктивної еволюції валторни в європейській музичній культурі від давніх часів до сьогодення; питання системної організації виконавського апарату валторніста. *Набули подальшого розвитку* питання специфіки виконавської техніки й особливостей її функціонування у сучасному валторновому мистецтві. *Запропоновано новий погляд* на систему і принципи структурної організації виконавської техніки музиканта-інструменталіста.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його матеріалів у лекційних та практичних курсах мистецьких закладів вищої освіти, зокрема: «Історія та теорія виконавського мистецтва на духових інструментах», «Методика викладання гри на духових інструментах», «Спеціальний інструмент (валторна)», «Основний інструмент (валторна)», «Інструментознавство», «Історія оркестрових стилів», а також стати основою запропонованого автором дисертації спецкурсу «Теоретичні основи виконавської техніки валторніста». Матеріали дисертації можуть також слугувати підґрунтям для подальших наукових розробок і досліджень різноманітних аспектів теорії та практики сучасного валторнового виконавства.

Здійснений у цьому дослідженні історіографічний аналіз виявив доволі значний спектр джерел різних жанрових і тематичних напрямів, що прямо чи опосередковано торкаються проблематики функціонування виконавської техніки в мистецтві гри на валторні. Цей аналіз засвідчив відсутність у сучасному музикознавстві ґрунтовної теоретичної розробленості сутнісних ознак виконавської техніки валторніста, особливостей її еволюційної трансформації в процесі розвитку валторнового мистецтва.

Розглянуте в роботі поняття «виконавська техніка» в контексті сучасного музично-інструментального виконавства виявилось достатньо ємним і багатоаспектним явищем, а початок його теоретичного осмислення (під різними назвами) сягає ще часів зародження й ранніх етапів становлення мистецтва інструменталізму, зокрема в періоди Середньовіччя та Відродження. Проведений ретроспективний аналіз розвитку теоретичної думки щодо питання виконавської техніки (в межах XVIII–XX століть) дає підстави стверджувати, що під цим поняттям переважна більшість авторів розуміла рухово-моторну організацію ігрової дії з поступовим визнанням в ній (від початку XX ст.) детермінантного значення психічної (психофізіологічної) і слухової складової, а в подальшому – й художньо-образної домінанти як першочергової умови формування музично-ігрових рухів.

Зазначається, що науково-методична думка XX століття демонструє активний інтерес в дослідженні й подальшій розробці закономірностей функціонування виконавської техніки музиканта-інструменталіста. Насамперед це виявилось в розширенні сутнісних меж поняття «техніка» від розуміння його як суто рухової моторики до усвідомлення на рівні комплексної виконавської технології та остаточним утвердженням на початку цього століття пріоритету художнього начала і психологічної складової у процесі формування і розвитку виконавської техніки музиканта-інструменталіста. Це, зі свого боку, стимулювало появу низки різних теоретичних концепцій («розумова техніка», «художня техніка», «єдність внутрішньо-слухових уявлень і виконавської моторики», «техніка від клавіатури», «техніка від смислу», «техніка від інтонації», «психотехніка» тощо), які принципово не суперечать одна одній. Також в результатах цього дослідження пропонується впровадження у практику поняття «техніки музично-мовленнєвого процесу» як сукупності технік музично-інструментального виконання елементів інтонаційно-фактурного комплексу музичного тексту.

Здійснений аналіз дефініцій поняття «виконавська техніка музиканта-інструменталіста», які здебільшого розосереджено використовуються сьогодні в музикознавчій літературі, засвідчив, що вони відображають основний сенс сучасного розуміння цього терміна в цілісному й комплексному охопленні та демонструють його узагальнююче тлумачення. Відповідно, до нього включають усю сферу володіння музикантом-інструменталістом рухово-смісловою та специфічно-технологічною організацією ігрового акту, спрямовану на звукову інтерпретацію художнього змісту музичного твору.

Як результат наукової розробки сутнісної сторони поняття «виконавська техніка музиканта-інструменталіста» в цій роботі пропонується її *структурна концепція*, яка передбачає органічну взаємодію широкого кола компонентів як суто *рухової техніки* (рухових дій), так і власне *художньої техніки*. Наголошується, що специфіка виконавської техніки валторніста безпосередньо детермінована самою природою інструмента та його конструктивно-органологічними властивостями, оскільки суттєво залежить від звукових (художньо-виражальних) якостей інструменту. Аналіз же акустичних особливостей звукоутворення на валторні підтвердив прямий і закономірний зв'язок якісних характеристик звуку (його тембру, гучності, характеру, артикуляційних властивостей та ін.) з органологічною специфікою інструменту: скручений кільцеподібно довгий і вузький ствол разом з інтенсивно розкритим розтрубом, що значно сприяє видобуванню великої кількості натуральних звуків та утворенню насиченого й багатого тембрального спектру. Саме це і робить валторну найбільш унікальним інструментом мідної духової групи.

У роботі акцентовано, що в основі виконавської техніки валторніста знаходиться збалансований і розвинений виконавський апарат, який являє собою сукупність органів і частин тіла виконавця, системно організованих для виконання анатомо-фізіологічних і психофізіологічних дій у процесі музичного виконання на інструменті. Виконавський апарат керується

центральною нервовою системою і передбачає скоординовану роботу двох основних його блоків – виконавського й контролюючого.

У дослідженні розроблено структуру валторнової виконавської техніки, яка логічно будується на концептуальних засадах універсальної системної організації виконавської техніки музиканта-інструменталіста та формується з основних груп (видів і підвидів) на основі синтезу компонентів рухової і художньої технік.

Проаналізовано комплекс інструментально-виконавських прийомів у валторновому мистецтві, який виявляється одним з найважливіших складників системи виконавської техніки музиканта-інструменталіста, оскільки виступає своєрідною базою художніх засобів щодо реалізації музично-виконавського акту. Розроблена в цьому дослідженні класифікація виконавських прийомів сучасного валторнового мистецтва як складової частини комплексу його виконавської техніки дає можливість спостерігати наявні синергетичні зв'язки між компонентами в середині груп (тобто класів і підкласів), а також ієрархічні взаємовідносини між ними. Здійснене у запропонованому дослідженні систематизування виконавських прийомів передбачає також урахування їх інструментально-виконавської природи та конкретику художньо-звукового результату (тобто – типовий комплекс виконавських прийомів; прийоми, що спрямовані на додаткову зміну звукових параметрів; ударно-шумові й різноманітні сонористичні прийоми тощо).

Підкреслюється, що виконавська техніка (як єдиний художньо-інструментальний виражальний комплекс і головний засіб реалізації музично-інструментального мистецтва) перебувала в активному й перманентному трансформаційному русі протягом багатовікового історичного розвитку валторни і валторнового мистецтва як такого. У різні історичні періоди домінантними властивостями валторнової техніки виступали: імпровізаційність, інструментальний артистизм, колористична віртуозність, вишукане вокально-віртуозне начало, звуко-темброве розмаїття,

експресивна декламаційність музичного мовлення, сонористична й звукоекспериментальна ефектність тощо.

Результатом дослідження конструктивно-органологічного й художнього розвитку валторни, яке було здійснене у цій роботі, є запропонована концепція еволюції цього інструмента в цілісному й систематизованому вигляді, що надає можливість охопити цей процес в єдиному хронологічному русі та виокремити в ньому певні фази і стадії, детерміновані конструктивно-технологічними й звуковиразовими новаціями.

Запропонована у результатах цього дослідження *періодизація конструктивної еволюції валторни* сформована у вигляді двох паралельних рівнів, об'єднаних у єдине ціле: великі *етапи*, зміна яких демонструє кардинальні органологічні трансформації, що призводять до формування фактично нового інструмента (з принципово новим комплексом художньо-виражальних можливостей) та невеликі *періоди-фази*, в яких відбуваються певні органологічні й виконавсько-практичні зрушення, що підносять інструмент і комплекс його виражальних можливостей на новий рівень еволюційного розвитку. Наголошується, що еволюція техніки гри на валторні відбувалася на тлі та у тісному взаємозв'язку з конструктивним формуванням інструмента, розвитком його художньо-виражальної бази та процесом його активного просування і закріплення у жанрах академічного музичного мистецтва.

Окремим доробком у результатах цього дисертаційного дослідження пропонується *хронологія розвитку валторнової виконавської техніки*, яка також передбачає системну ретроспективу, що об'єднує в собі декілька окремих етапів еволюції цього явища.

Здійснена у дисертації репрезентація музичної творчості провідних валторністів світу (Р. Баборака, Р. Влатковича, Дж. Брайана, В. Марухна) засвідчує високу результативність володіння ними усім спектром сучасної валторнової виконавської техніки та успішне втілення її у власній виконавській діяльності. Разом з тим, аналіз виконавсько-стильових

особливостей творчості цих музикантів виявив індивідуальні грані й пріоритети творчого переломлення валторнової виконавської техніки кожним із них.

Ключові слова: валторна, еволюція валторного мистецтва, музично-інструментальне виконавство, духові інструменти, органологія, виконавська техніка, прийоми гри, виражальні засоби.

SUMMARY

Churikov Y. Evolution of performing technique in the context of the development of horn playing art. – Qualifying scientific research in the capacity of manuscript.

Dissertation for a philosophy doctor degree (Ph.D.) (Candidate's degree) by specialty 17.00.03 «Music art». – Luhansk Taras Shevchenko National University. – Starobilsk, 2021.

The dissertation presents the results of theoretical generalization of the horn performance technique and historical development of the horn playing art.

The relevance of the study reflects the need of horn performing techniques examination in terms of its essential, functional, organizational and structural properties as well as the importance of understanding the regularities of the development of the elements of horn performing techniques system, transformational changes of which occurred directly and in close connection with the process of formation and evolution of its structural and organological parameters.

The scientific novelty of the findings is that for the first time in Ukrainian musicology the essence of French horn performance technique is comprehensively theorized and its evolution in the process of constructive and artistic development of the instrument is studied: the specifics and structure of horn art performing techniques are revealed; the analysis is carried out and the classification of performing techniques as a key component of the system of horn performing technique is developed; the periodization of the evolutionary development of the horn in the interrelation of transformational changes of its organic and artistic-

expressive properties is developed; the process of formation and development of elements of performing technique in horn art in the context of constructive evolution of the instrument is traced; musical creativity, artistic achievements and stylistic features of performance of the world's leading horn players (Radek Baborak, Jeffrey Bryant, Radovan Vlatkovich and Valentin Marukhno) are characterized as a reflection of the artistic result of the evolution of performing techniques in modern French horn art. Specified: information on the process of constructive evolution of the horn in European musical culture from ancient times to the present; questions of system organization of the performing apparatus of the horn player. The specifics of the modern French horn art performing techniques and the characteristics of its functioning in contemporary art have been further developed. A new approach to the system and principles of structural organization of the musician-instrumentalist's performing technique is proposed.

The practical significance of the study is the possibility of using its materials in lectures and practical courses of art universities, in particular: «History and theory of performing arts on wind instruments», «Methodology of teaching wind instruments», «Special instrument (horn)», «The main instrument (horn)», «Instrumentology», «History of orchestral styles». The findings of the study also become the basis of a special course «Theoretical bases of performing technique of the horn player» designed by the author of the dissertation. The materials of the dissertation can also become the basis of further scientific developments and researches of various aspects of the theory and practice of modern horn performance.

The historiographical analysis carried out in this study revealed a rather wide range of sources of various genres and thematic directions, which directly or indirectly concern the problems of the performing techniques functioning in the horn playing art. This analysis revealed the absence in modern musicology of a thorough theoretical elaboration of the essential features of the horn player's

performance technique and the characteristics of its evolutionary transformation in the process of horn art development.

The concept of «performing technique» in the context of modern musical and instrumental performance turned out to be quite capacious and multifaceted phenomenon, and the beginning of its theoretical understanding (under different names) dates back to the beginnings and early stages of instrumental art, in particular in the Middle Ages and Renaissance. A retrospective analysis of the development of theoretical thought on the issue of performance technique (within the eighteenth – twentieth centuries) suggests the following: under this concept the vast majority of authors understood the motor organization of the playing the instrument. Gradually (from the early twentieth century) the determinant value of mental (psychophysiological) and auditory component of it was given recognition, and later so have been the artistic and figurative dominant as a primary condition for the formation of musical and playing movements.

It is noted that the scientific and methodological thought of the twentieth century shows an active interest in the study and further development of the laws of performance technique of the musician-instrumentalist, which primarily manifested itself in expanding the essential boundaries of the concept of «technique» from understanding it as purely motor motility. At the beginning of this century the priority of artistic origin and psychological component in the formation and development of performing techniques of musician-instrumentalist were finally confirmed. This stimulated the emergence of a number of different theoretical concepts («mental technique», «artistic technique», «unity of internal auditory representations and performance motility», «keyboard technique», «meaning technique», «intonation technique», «psychotechnics» etc.) which do not fundamentally contradict each other. Also in the results of this study it is proposed to implement the concept of «techniques of musical-speech process» as a set of techniques of musical-instrumental performance of elements of intonation-texture complex of musical text.

The analysis of the definitions of the concept of «performing technique» of a musician-instrumentalist, which are mostly widely used today in the musicological literature, reflect the basic meaning of modern understanding of this term in a holistic and comprehensive coverage and demonstrate its generalized interpretation, which includes the whole sphere and specific-technological organization of the game act, aimed at the sound interpretation of the artistic content of the musical work.

As a result of scientific development of the essential side of the concept of «performing technique of a musician-instrumentalist» in this work its structural concept is offered, which provides organic interaction of a wide range of components of both purely motor technique (motor actions) and art technique. It is emphasized that the specificity of the horn player's performance technique is directly determined by the very nature of the instrument and its structural and organological properties, as it significantly depends on the sound (artistic and expressive) qualities of the instrument. The analysis of acoustic features of sound formation on the horn confirmed the direct and natural connection of qualitative characteristics of sound (its timbre, volume, character, articulatory properties, etc.) with organological specificity of the instrument: twisted annularly long and narrow trunk together with intensively opened bell. It contributes to the production of a large number of natural sounds and the formation of a rich timbre spectrum. This is what makes the horn the most unique instrument of the brass band.

The research emphasizes that the horn player's performance technique is based on a balanced and developed performance apparatus, which is a set of organs and body parts of the performer, systematically organized to perform anatomical-physiological and psychophysiological actions in the process of playing the instrument. The actions of the performance apparatus are controlled by the central nervous system that provides coordinated work of two basic blocks of its components – executive and controlling.

The study developed the structure of French horn performance technique, which is logically based on the conceptual principles of universal systematic

organization of performance technique of a musician-instrumentalist and is formed from the main groups (species and subspecies) based on the synthesis of components of motor and artistic techniques.

The complex of instrumental and performing techniques in horn art is analyzed, which turns out to be one of the most important components of the system of performing technique of a musician-instrumentalist, as it acts as a kind of base of artistic means for realization of music-performing act. The classification of performing techniques of modern French horn as a part of the complex of its performing technique developed in this research gives the chance to observe the available synergetic communications between the components in groups (i.e. classes and subclasses) and hierarchical interrelations between them. The systematization of performing techniques carried out in this study also takes into account their instrumental-performing nature and specifics of artistic and sound result (i.e. – a typical set of performing techniques, techniques aimed at additional change of sound parameters, percussion and various sonor techniques).

It is emphasized that the performing technique (as the only artistic and instrumental complex of expression and the main means of realization of this art) was in active and permanent transformation throughout the long centuries-old historical development of horn and horn art. During the different historical periods the dominant properties of the French horn technique were: improvisation, instrumental artistry, coloristic virtuosity, exquisite vocal-virtuoso origins, timbre variety, expressive declamation, sonorous and experimental sound effects.

The result of the study of constructive-organological and artistic development of the horn, which was carried out in this work, proposes the concept of evolution of this instrument in a holistic and systematic way, which provides an opportunity to cover this process in a single chronological movement and identify certain phases and stages determined by structural, technological and sound innovations.

The periodization of the constructive evolution of the horn proposed in the results of this study is designed in the form of two parallel and aggregating levels:

large stages, the change of which demonstrates crucial organological transformations leading to the formation of a new instrument (with a fundamentally new set of artistic and expressive possibilities) and small periods-phases in which certain organological and executive-practical shifts take place, which take the instrument and the complex of its expressive possibilities to a new level of evolutionary development. It is noted that the evolution of the French horn technique took place against the background and in close connection with the constructive formation of the instrument, the development of its artistic and expressive properties and the process of its active promotion and consolidation in the genres of academic music.

Another acquirement of the results of this dissertation research is a chronology of the development of French horn performance technique, which also provides a systematic retrospective, which combines several separate stages of the evolution of this phenomenon.

The presentation of the musical works of the world's leading horn players (R. Baborak, R. Vladkovich, J. Bryant, V. Marukhno) carried out in this work testifies to the high effectiveness of their mastery of the whole spectrum of modern horn performance technique and successful implementation of it in their performance. At the same time, the analysis of performance and stylistic features of these musicians revealed slightly different individual facets and priorities of creative refraction of horn performance technique by each of them.

Key words: horn, evolution of horn art, musical-instrumental performance, wind instruments, organology, performing technique, performing techniques, means of expression.